

Az író rejtettebb birtokán

ÍRÁSOK NÉMETH LÁSZLÓRÓL

Jó érzés kézbe venni e kötetet, mert szinte minden tanulmánya a szabadon szólhatunk élményét demonstrálja. E kötet jó értelemben heterogén: a Németh László-i pálya sokszínűségét tükrözi, és az életmű teljességét közelíti meg az életkor, a hivatás, a földrajzi hovatartozás tekintetében változatos szerzőtáborral. Hiszen nemcsak írók, költők, irodalom- és tudománytörténészek, újságírók, szerkesztők, hanem teológusok, pedagógusok, orvosok vallanak Németh Lászlóról. De megfordulni az író rejtettebb birtokán: szorongató érzés is. Tisztán látni itt a ma gyengeségeit, adósságait.

A kötet nyilvánvaló célja, hogy összegyűjtse az író születésének 90. évfordulóján elhangzott emlékbeszédeket, előadásokat; bemutassa az élő Németh Lászlót, keresztmetszetet adjon az aktualitásokból.

A tizenhárom helyszínen 1991. április 6-tól június 2-ig elhangzott, szám szerint harmincegy megemlékezést kronológiai rendbe fűzi a szerkesztő, *Bakonyi István*. Emiatt szerkesztői szándék csak részben lehetett a tematikai összefogottság, hisz például az egyes pedagógiai vonatkozású, vagy a dunamentiség kérdéséről szóló írások távol kerülnek egymástól a kötetben. Ugyanakkor ez az elrendezés többet nyújt annak az olvasónak, aki az egyes ünnepek atmoszférájából is akar – legalább egy keveset – érzékelni.

Ma már bárki kézbe veheti, megvásárolhatja a nemrég még tiltott, a könyvtárakban sem igen hozzáférhető nagy Németh-esszéket, esszégyűjteményeket. 1989-ben Grezsa Ferenc gondozásában napvilágot láttak az életműsorozat utolsó darabjai is, az együtt több mint kétezer oldalt kitevő *Sorskérdések* és az *Életmű szilánkokban* című kötetek. Faksimile kiadásban újranyomják a *Tanút*, és a Püski Kiadó jóvoltából megint nyomdába került *A minőség forradalma* és a *Kisebbségben*. De számos, a közelmúltban megjelent tanulmányt, rádió- és tévéműsort lehetne még említeni, mely különösen a gondolkodó, esszéíró Németh László reneszánszát igazolja.

Erre az újjászületésre összpontosítja figyelmét *Vekerdi László* a *Sorskérdések* fogadtatásáról szóló írásában, rámutatva – mint ezt a címben is jelzi – a kezdeti hangos visszhang, majd az ezt követő visszhangtalanság okára: a „visszafordíthatatlanság demonstrálásá”-ra. A politikai paralellekre élesen rávilágító kisesszé mellé kívánczik a Kossuth Klubban elhangzott irodalom- és tudománytörténeti referátumok megemlézése, hisz ezek középpontjában is az időszerűség kérdése áll. *A San Remó-i pillanat* (szintén *Vekerdi László* a szerző) metaforikusan utal a „reform lehetőségén föllekesült, s bukásán elkomoruló Németh pillanatára”. 1934 és az utána következő esztendő közti szakadékról, a reformon belüli „tragikus hasadásról” van itt szó, amit a *Lesz-e reform?* láza és a *San Remó-i napló* illúziótlan, a *Kisebbségben* „kitaszíttottságérzetét” már sejtető hangja jeleznek.

Borbándi Gyula tanulmánya, fontos esszékre támaszkodva, szinte pontokba szedve sorolja fel Németh László politikai tanításainak ma is hasznosítható, illetve máig megoldatlan elemeit, egyben továbbgondolásra is biztatva. *Monostori Imre* rövid felszólalása (*Az élő Németh László*) a nagy gondolkodói teljesítmény eredményére és drámaiságára is rámutat.

A kötet címadó tanulmányában *Sándor Iván* azt a kérdést teszi föl, hogy „mi marad meg egy íróból”. Néhány sorral alább ott a szerző válasza: „a mérték”. „Amit megismerve, világosabban látjuk az életünket, s így többek, s talán kicsit jobbak lehetünk.” A rejtettebb birtok kapuján belépve három ilyen Németh László-i mértéket nevez meg *Sándor Iván*: „az együttérző szorongást”, „az önmagával való rendbenlét vágyát” és a „büszke másságtudatot”.

Nagybányán, az író szülőhelyén 1991. áprilisában hangozhattak el a méltató szavak. Az emléktáblánál *Sándor Iván*, a Németh László Társaság elnöke arról a Németh Lászlóról beszélt, aki megidézi „az erdélyi történelmi ember tájvilágát”, és együtt keresi útját az Apáczai Csere Jánosokkal, Misztótfalusi Kis Miklósokkal. *Máriás József* írása a nagybányai emlékeket, különösen a sokat magasztalt apa és az író szülővárosának

kapcsolatát mutatja be. A nagybányai templomban az ünneplő gyülekezetet Monostori Imre köszöntötte. Beszédében a magyarságot a szomszéd népekkel és Európával összekötő gondolatokra, az életmű morális üzenetére emlékeztetett.

A választott szülőföldön, Mezőszilason, az egykori Szilasbárháson *Püski Sándor*, a kortárs, a segítő kezet nyújtó barát, az egykori és a nemrég újra itthon is működni kezdő kiadó idézte fel a közös emlékeket. Megszívlelendők köszöntője utolsó szavai: „Ügyeljenek rá, szükség van a társadalmi könyvterjesztés megszervezésére most is, mint annak idején, hogy így pótolhassuk a hivatalos kereskedelemnek éppen a nagy szabadságban bekövetkezett romlását.” A mezőszilasi vonatkozású művek hosszú sorából két ismertebbet emel ki *Bakonyi István* tanulmánya: a pályanyitó novellát, a *Horváthné meghal* címűt és az *Öregeket*. A szerző nem annyira a választott szülőföldhöz kötődést állítja vizsgálódása középpontjába, mint inkább az előzménykeresést: a pályakezdő művekben kimutatni a későbbi nagy művek csíráit.

A Németh László-i szerepvállalás nagyságát, a példamutató életet *Zimonyi Zoltán*, *Domokos Mátyás*, *Jókai Anna* választotta megemlékezése témájául. Németh László sírjánál tartott beszédében Jókai Anna kiemelte az író emberi, erkölcsi nagyságát, az individuum önmagával vívott harcát, az embert minősítő szerepvállalást. Domokos Mátyás, az egykori szerkesztő az Irodalmi Múzeum kiállítását megnyitó beszédében arra mutat rá, hogy a Németh László-i szerep a tárgyával, „egy ország sorskérdéseivel” nőtt össze. Zimonyi Zoltán meleg hangú méltatásában kiemeli a kivételes egyéniségekre jellemző életmegoldást, az „életrajzi esztétikát”: mely elvek és életvitel azonosságát jelenti.

A székesfehérvári emlékülést *Fodor András* nyitotta meg. Bevezetője személyes élményeken át világít rá, mit jelent felismerni egy szellemi nagyságban – mégpedig „organikus folyamattal” a magunk előképét. Monostori Imre tanulmánya a túlzottan emlékezetre hagyatkozó kritikákat bírálja, melyek helyenként többszörös tárgyi tévedésekkel torzítják a Németh László-életművet. Faj, asszimiláció, zsidókérdés: mindmáig a legtöbb félreértést kiváltó pontok. Noha alapos, „tényszerű feltáró munkával” – amire Monostori Imre e tanulmányában is vállalkozik – bizonyítható, hogy félreérthetetlen definíciókkal szolgál a Németh-életmű. A „mi a magyar?” kérdésre adott felelet, a civilizáció és a kultúra viszonya került *Füzi László* érdeklődésének középpontjába.

Két tanulmány centrumában poétikai kérdések állnak. *Olasz Sándor* a XX. századi regényformákat és a magyar regény hagyományos eszközeit együtt érvényesítő regényírói gyakorlatról ír. Felhívja a figyelmet a Proust- és Gide-hatásra, és ennek kapcsán főleg a *Gyász* és az *Iszony* előzményeit mutatja ki – hasznos regénypoétikai megjegyzésekkel. *Bakonyi István* elsősorban a főalakot és a műfaji vonatkozásokat vizsgálva elemzi a korai regényt, az *Akasztófavirágot*.

Európai kapcsolatainkat, illetve azok Németh László-i megközelítését három tanulmány tárgyalja. *Kocsis Rózsa* – érintve a kultúra és a civilizáció viszonyának kérdését – a „közép” (ti. európai földrajzi közép) szerepét emeli ki. Németh László írói figyelme nemcsak a nagy nyugati literatúrákra terjedt ki, hanem a kis népekre is. Hangsúlyozta a szomszéd népeinkkel, „tejtestvéreinkkel” való kapcsolatépítés fontosságát. A már megjelölt feladatokra, a „szellemi hídverés” nemes és szép idejára összpontosít *Lőkös István* alapos tanulmánya, mely a Magyar Tollforgató Kispapok Találkozóján hangozott el. A Cseh és Szlovák Kulturális és Tájékoztató Központ emlékülésén *Karol Wlachovský* Németh László fordítói munkájáról, a cseh és szlovák irodalom iránti érdeklődéséről beszélt.

Németh László protestantizmusát két tanulmány mutatja be teológus szemmel. (A Református Teológiai Akadémián hangzottak el.) Az egyik *Szabó Ferencé*, mely az „üdvösségügyet önmagában, saját felelősségére harcoló emberről”, a „hitetlenül is hívó író üdvösségkereséséről” szól, centrumba helyezve a minőségeszme ideértett vonatkozásait. A másik *Jánosy Istváné*, Tolsztoj és Gandhi hatását vizsgálja.

A protestantizmust mint az író világnézetének meghatározó, bár az író által keveset említett vonását tárgyalja *Kereskényi Sándor*. Felhívja a figyelmet az erkölcsfilozófiai, a nevelésméleti, a természettudományos aspektusokra.

A pedagógus Németh Lászlóról lánya, *Németh Magda* vall, ezúttal a legidősebb témakörre, az oktatásügyre összpontosítva. De összefoglalja azt is, mit tudott ő maga – kanadai tanárként – hasznosítani e szellemi örökségből. Végül arra a fontos kérdésre tér ki, mivel és hogyan lehetne gazdagítani, jobbítani a ma oktatási gyakorlatát. A gyakorló pedagógus reflexióit rögzíti *Mészáros István* írása.

Örvedetes, hogy Németh László életművének eddig alig emlegetett területére is elvezetnek e kötet megemlékezései. Orvosi felfedezéseiről, iskolaorvosi tevékenységeiről több tanulmány is informálja az olvasót. Gyenge lábakon áll ma is az iskola-egészségügy csakúgy, mint az *Egy iskolaorvos naplójából* megszületésének idején. Pedig az orvostudomány és a neveléstudomány eme interdiszciplinája megérdemelné a figyelmet – fejt ki saját tapasztalatai és Németh László írásai tükrében *Simon Tamás*. „Az iskolaorvosi tisztséget..., ezt az orvoshivatálnoki munkát olyan orvosi feladattá kívánta alakítani, amelyre egyedül csak a »kísérletező ember« volt elhivatott” – mondja *Katona Ibolya*. Világosan kitetszik: nemcsak a fordító, az orvos Németh László is tudott gályapadból laboratóriumot csinálni, minőséget adni, példát mutatni. Az orvosi felfedezések sorát (például a pubertáskori jelenségekre, a gyermekek testmagassága és a szülők iskolai végzettsége közti összefüggésekre vonatkozó megfigyeléseket) veszi számba *Eiben Ottó* írása.

Németh László családfájának genetikai vizsgálatokor *Czeizel Endre* anyai és apai ágon egyaránt nyomon követi a genetikai adottságokat és a betegségeket. Az életét művei nyersanyagául felhasználó író, aki bokros „bur-családját” házi antropológiának is tekintette, sok támpontot szolgáltat e kutatásokhoz. A legnagyobb orvosi teljesítménye, amire összes művei közül is a legbüszkébb volt Németh László, a magas vérnyomás CAT-típusának felfedezése, a gyógymód kidolgozása. E felfedezéssel önmaga életét 21 évvel hosszabbította meg, és körülbelül ugyanennyi idővel előzte meg kora orvostudományát. „Érdemes lenne e tettet a nemzetközi orvostársadalommal is elfogadtatni” – vallja *Czeizel Endre*.

A szépíróról, az irodalom- és tudománytörténészről, a politikusról, a pedagógusról szóló vallomások, aktualitások – íme a kötet sokszínű Németh László-képének összetevői. A teljesség kedvéért persze említést kell tenni arról, hogy ennek az életműnek is van néhány elismerést nélkülöző vagy abban szűkölködő bírálata. De tudjuk, egy író addig és akkor él igazán, míg vitatkoznak róla. S Németh László körül ezek a viták ma is elevenek. (*Németh László Társaság és Vörösmarty Társaság, 1992.*)

Varga Emőke